

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskola

Kőhalmi Péter

Erdély Miklós montázs-teóriája a bölcséleti hagyomány tükrében

A doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Prof. Dr. Gyenge Zoltán

Szeged
2016

Erdély Miklós a filmet paradigmaticusan a montázs köré szerveződő művészi kifejezésként írja le. Ezért, ha montázs-felfogásával szeretnénk foglalkozni, először is a film körül örvénylő gondolatait kell szemügyre vennünk. Ez határozza meg disszertációm első nagyobb egységének az irányát. Reményeim szerint a szövegeiben minduntalan visszatérő 'montázs' notórius vallatóra fogásával közelebb kerülhetünk törekvéseinek alapjához: pontosabban ahhoz a gondolati talajhoz, amin jogosultságot nyer a film mint művészet, ami megadja a képkockák és a hangok szervezési, értelmezési kereteit, s egyben azt a lehetőséget is biztosítja Erdély számára, hogy hirtelen tágulni képes gondolatai szinte mindig a celluloidszalagon túlra is mutathassanak. Ennek bemutatása disszertációm első hat fejezetének elsődleges szándéka.

Erdély montázs-eljárásának szerteágazó vetületein keresztül adom meg filmelméletének esztétikai és az azzal összefüggő, de a szűken vett esztétikai kereteken jóval túlmutató vonatkozásait. Az előkerülő gócpontok önmagukból kibontása mellett próbálok rámutatni az Erdély-szövegek külső vonatkozásaira is. Az „erőszakosan szétolvasó” interpretáció vádját elkerülendő, ügyelve arra, hogy túlnyomó többségben az Erdély által is idézett szerzők szövegeit hívjam segítségül.

Ezzel kerülhet elő dolgozatom második tétje: Erdély Miklós montázs-esztétikájának esztétikai, művészetfilozófiai, filozófiai diskurzusbeli helyzetének megadása. Pontosabban megadás-kísérletei. Mert, ahogy majd értelmezésem előrehaladtával remélhetőleg kiderül, közel sem egyszerű vállalkozás Erdély hovatartozásának kérdésére válaszolni – még ha kiindulópont gyanánt életművének erre az egyetlen szegmensére szorítkozunk is. Ugyanis a montázsról szóló szövegeiben olyan elemek is megférnek egymás mellett, amelyek a filmről, a művészetről, az igazságról és a megismerésről szóló teóriák összeegyeztethetetlennek vélt pólusai.

Erdély Miklós egymásnak ütköző gondolataiban egyszerre van meg az igény az ontológiai megalapozottságra és a montázs-elv működtetésére. Klasszikus ellentét. Legalábbis itt húzódik az az átléphetetlennek vélt demarkációs vonal, amely a témával

foglalkozó teoretikusokat két stabilan elválasztott táborra osztja. Persze adódik a kérdés: valóban egybefoghatatlan távolban állnak ezek az elvárások egymástól? Máshogy kérdezve: melyek azok a szegmensek Erdély gondolataiban, amelyek *még* és amelyek *már nem* harmonizálnak egymással? Mert ugyan mondhatjuk jól megalapozottan és erősen aporetikusan, hogy Erdély Miklós egyszerre áll ki az ontológia és a montázs mellett, s ezt a megállapítást rögvest ki is egészíthetjük azzal, hogy szövegei úgy szólnak az igazság felmutatásának lehetőségéről, hogy azt szinte kizárva mégis egy konstruktivista elméletet adnak. Ám közben látnunk kell, ezek csak közelítő megértései Erdély törekvéseinek. Megértésünk tömörítő, egyszerűsítő, jól kezelhető fakkokba rendező, lehetséges fázisai – de csupán fázisai. A problémák közelebbről nézve mindig átrendeződnek, s újabb dilemmák kerülnek elő: nyughatatlan, fluidumszerű teóriája épp így fluktuál a strukturalizmus-posztstrukturalizmus és a modern-posztmodern pólusok között is.

Ehhez kapcsolódik harmadik, ugyanakkor persze egyáltalán nem a leglényegtelenebb kérdésem. Hogyan lehet írni egy olyan radikális elméletről, amely a szembenálló teóriák ütközőpontjait feloldja? Hogyan lehet írni Erdély Miklósról, aki a tudományterületek territoriális határait nem felszámolni igyekszik, hanem egyszerűen nem is veszi azokat figyelembe? Hogyan lehet írni egy fluxus-szerűen mozgó, mindig kiterjedő, paradoxikus teóriáról úgy, hogy annak az alapvetően dinamikus, határokat nem tűrő természetét a megérteni és szükségszerűen klasszifikálni, rendszerezni igyekvő interpretáció ne lezárja, hanem mozgásba hozza? Azaz: ha Erdély Miklóst nehéz elhelyeznünk, hogyan és mit mondhatunk minderről?

Dolgozatom pedig innen nézve értékelhető úgy is, mint a viszonyítás próbájának, a biztos fogás találásának hosszúra nyúlt kísérlete. Szellemi kaland Erdély Miklós gondolatai körül, mely minél tovább tart, annál jobban látja saját kudarcait. S csak a körkörösön önmagukat kergető kérdések kifulladására után vethetjük fel: talán valahová végül mégiscsak megérkeztünk. Éppen a montázshoz. Tudtunkon kívül, ugyanis valamit többnyire szem elől tévesztünk, ha Erdély szövegeiről próbálunk

beszélni: a montázs nyughatatlan terjedését. Holott bármilyen óvatos is legyen értelmezésünk, ha elég kitartóan próbálja Erdély nyomait követni, semmiképp sem kerülheti el, hogy egyszer csak része legyen a tárgya tárgyának, a montázs-technika működésbe lépésének.

Az értekezéshez kapcsolódó publikációk

Erdély Miklós filmesztétikája montázsának tört tükrében – avagy dialektikus zárójelek mint Erdély mosolyai. In: *Apertúra*. 2007. ősz, III. évf. 1. sz. Interneten: <http://apertura.hu/2007/osz/kohalmi>; 2016. 05. 02.

Szelíd, de nem súlytalan. Pop art, konceptuális művészet, politikum: Erdély Miklós és Szentjóby Tamás progresszív munkái a '60-as évek második felében. In: *Különbség*. 2012. május, XII. évf. 1. sz. 151–191. o. Interneten: <http://www.kulonbsegfolyoirat.hu/index.php/kulonbseg/article/view/35/23>; 2016. 05. 02.

A semmi felől. In: *Tiszatáj*. 2014. április, LXVIII. évf. 4. sz. 37–50. o. Interneten: http://epa.oszk.hu/00700/00713/00271/pdf/EPA00713_tiszataj_2014_04_037-050.pdf; 2016. 05. 02.

A preszokratikától a kvantummechanikáig. In: *C3 Gyűjtemény*. 2016. április. Interneten: <http://www.c3.hu/collection/kohalmi/preszokratika.html>; 2016. 05. 02.

A zen út fokozatai. In: *C3 Gyűjtemény*. 2016. április. Interneten: <http://www.c3.hu/collection/kohalmi/zen.html>; 2016. 05. 02.

A kreativitás. In: *C3 Gyűjtemény*. 2016. április. Interneten: <http://www.c3.hu/collection/kohalmi/kreativitas.html>; 2016. 05. 02.

MTMT azonosító: 10054554